

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

WANT DE GODEN ZIJN AFGUNSTIG

De Griekse schrijver Herodotus vertelt ons een verhaal over de wijze Athener Solon en de legendarisch-rijke koning van Lydië, Croesus. Ik laat nu de vraag buiten beschouwing of dit verhaal op waarheid berust of niet; het is trouwens geen vraag, want het berustte niet op waarheid, maar het verhaal als zodanig vind ik altijd indrukwekkend, en wel om verschillende redenen. Croesus laat Solon al zijn rijkdommen en schatten in zijn prachtige paleis zien en vraagt hem dan, wie hij het gelukkigst vindt van alle mensen, die hij ooit heeft ontmoet, uiteraard in de hoop dat Solon zal antwoorden: „Croesus”, maar dat zegt Solon niet. Hij zegt: „de Athener Tellos”.

Nu wil dat voor Croesus zoveel zeggen als „Jansen”, want van de Athener Tellos had Croesus stellig nooit gehoord. Croesus vraagt dan: „waarom?” en Solon antwoordt: „Tellos leefde in een welvarende stad, hij had voortreffelijke kinderen, die zelf ook weer prachtige kinderen kregen. Maar bovendien nog stierf hij een mooie dood, want hij sneuvelde op het veld van eer”. Daarna vraagt Croesus, enigszins teleurgesteld, wie dan wel na Tellos als de gelukkigste van alle mensen mag worden beschouwd, en dan antwoordt Solon: „Cleobis en Biton”. Zij waren zoons van een priesteres. Op een dag dat hun moeder in een ossewagen gereden moest worden naar de tempel van de godin, van wie zij priesteres was, waren de ossen, die haar wagen moesten trekken, niet op tijd aanwezig. Toen spanden haar twee zoons zich voor de wagen en trokken haar. Iedereen was vol bewondering voor deze daad. De moeder bad tot de godin dat deze aan haar zoons als beloning zou geven, wat zij als het beste voor de mannen beschouwde. De jongens legden zich die nacht in de tempel der godin ter ruste en werden nooit meer wakker; waarmee de godheid, zoals Herodotus zegt, wilde aantonen dat het voor de mens beter is zo te sterven dan te leven. Croesus werd nu verontwaardigd en vroeg aan Solon: „Maar is mijn geluk dan niets waard en acht ge de eerste de beste meer waard dan mij?”

En dan antwoordt Solon: „Croesus, mij vraagt ge over menselijke aangelegenheden, terwijl ik weet, hoezeer de goden afgunstig zijn en de dingen der mensen in de war brengen? De mens is geheel toeval en in alles aan de wil der goden ondergeschikt.”

Ik moge dit verhaal nog in verband brengen met een ander, U kent het waarschijnlijk, het verhaal van Polycrates. Polycrates was een tyran van Samos. Het ging hem alles even goed, zo goed, dat het iets angstigs had. Dat vond althans de toenmalige farao van Egypte, Amasis. Deze schrijft hem daarom een brief, waarin hij Polycrates als het ware verwijt dat het hem te goed gaat. Want, zo zegt hij, ik weet, hoezeer de goden afgunstig zijn. Iemand, die alles meeloopt, zo schrijft hij verder, zal het ten langen leste kwaad vergaan. Werp daarom weg wat je het dierbaarst is van alles wat je hebt. Als dan het lot voor jou niet goed en kwaad doet afwisselen, probeer jij dat dan zelf op deze manier. Als Polycrates deze brief gelezen heeft, vindt hij Amasis' raad eigenlijk wel goed en hij neemt het kostbaarste en dierbaarste wat hij heeft, een zegelring van smaragd, geheel in goud gevat. Deze laat hij ver in zee brengen en in het water gooien... Enige tijd later komt er een visser aan het hof van Polycrates om hem een geweldige vis aan te bieden, die hij net gevangen heeft. Wanneer de vis wordt opengesneden om te worden toe bereid, vinden zijn dienaren de kostbare ring in de buik van de vis. Polycrates schrijft het gebeurde aan Amasis en deze laatste verbreekt dan alle betrekkingen met Polycrates, omdat hij beseft dat het voor een mens onmogelijk is een ander mens aan zijn lotsbestemming te onttrekken omdat hij het gevoel heeft dat het Polycrates op den duur slecht zal vergaan, hetgeen trouwens ook geschiedde.

In beide verhalen nu vinden we een typisch-griekse gedachte terug, de gedachte n.l. dat de goden afgunstig zijn op de mens, die het alleen maar goed gaat en met name op de mens, die op dat geluk nog prat gaat ook. De mens moet weten waar hij staat en wat hij is, hij heeft niet te pochen op iets, dat

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 21 augustus 1960

niet van hemzelf is en waar hij ook geen zeggenschap over heeft. Vooral, hij heeft zich niet te verheffen, hoger dan de goden welgevallig is.

Ik zei dus, een typisch-griekse gedachte, maar is het gevoel, dat hieruit spreekt, wel essentieel grieks?

Is de gedachte dat de mens geheel is blootgesteld aan de wisselingen van het lot en dat het gevaarlijk is om er al te zeer op te pochen dat alles meezit, een idee dat bij de moderne mens niet meer zou opkomen? Ik meen van niet. Ik geloof dat wij, moderne mensen, met al onze wetenschappelijke kennis, met al ons inzicht in causale verbanden, die de Grieken nog niet zo duidelijk waren, nog niet zoveel verder zijn dan zij. Is b.v. de gewoonte van het afkloppen (met name op ongeverfd hout!) in feite niet uitdrukking van een zelfde gevoel? Als een moeder zegt dat haar zoontje in geen jaren meer last van, laten we maar zeggen, hoofdpijn heeft gehad en het daarbij afklopt, gelooft zij dan dat ze door te kloppen een eventuele nieuwe aanval van hoofdpijn verhindert? Denkt ze dat er een causaal verband bestaat tussen haar afkloppen en het opkomen van hoofdpijn bij haar zoontje? Neen. Zij heeft „ergens” het gevoel dat het ongepast is om zich te beroemen op of, liever gezegd, om überhaupt tegenover een buitenstaander te spreken over (want, dat voelt zij, in zekere zin, als zich beroemen op) iets, dat zij zelf als gunstig beschouwt, als een gelukje. Ze heeft het gevoel dat het maar beter is over dat gelukje te zwijgen, en als ze het op een bepaald ogenblik toch doet, dat dan op de een of andere irrationele manier te neutraliseren.

Wij hebben, ook als moderne mensen, een zekere schroom tegenover alles wat we niet precies kennen, waar we niets over te zeggen hebben. Net zomin als we zullen spotten met de dood, netzomin als we luid spreken in het bijzijn van een dode (en niet omdat we bang zijn dat hij het hoort!), netzomin zullen we graag spottend zeggen: „mij zit altijd alles mee, mij kan nooit iets gebeuren!” Misschien zeggen we het eerste op een bepaald moment nog wel eens, maar het tweede niet gauw. Dat komt, omdat we het gevoel hebben dat we ons lot, geluk en tegenslag, niet in de hand hebben. Zolang we het gevoel hebben dat we een bepaalde situatie beheersen, naar onze hand kunnen zetten, hebben we geen gevoel van huiver, van schroom. Maar we voelen dat we de situatie in het leven in zijn geheel, niet in de hand hebben, dat we wel vaak een keuze kunnen doen, maar alleen een keuze, zonder dat we beschikken over alle gegevens op grond waarvan we zouden kunnen kiezen. Daarom worden we beheerst door een gevoel van onveiligheid, van onzekerheid, van angst. Zoals de dichter Hölderlin het uitdrukt:

Doch uns ist gegeben
Auf keiner Stätte zu ruhn,
Es schwinden, es fallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunde zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Jahrlang ins Ungewisse herab.

Dit gevoel beheerst ook nog altijd de moderne mens. Vandaar dat we zo getroffen kunnen zijn door het ongeluk van een ander, niet alleen uit medelijden, maar omdat we het gevoel hebben dat het ook ons wel eens zou kunnen treffen. Vandaar dat ook nu nog zoveel mensen hun toevlucht nemen tot wat men bijgeloof noemt, een bijgeloof, dat dikwijls ook aan de dag treedt bij zeer nuchtere, rationeel-ingestelde mensen. Nu is dit op zich zelf niet zo erg. Erger wordt het, wanneer het leidt tot een vlucht in het obscurantisme, tot een irrationele angst, die het redelijk denken gaat overheersen. Bij sommigen kan het bijgeloof een neurotische dwangmatigheid aannemen, en dan helpen geen redelijke argumenten meer om de angst te bestrijden.

De gelovige mens heeft zich tegen deze onzekerheid gewapend door het vertrouwen in God d.w.z. door het vertrouwen dat alles in 's mensen leven door God wordt geleid en ten goede gekeerd, ook al is dat goede voor de mens niet altijd zichtbaar. Er is voor de gelovige wel een probleem: hij moet dat Godsvertrouwen onvoorwaardelijk hebben, hij mag niet *rationeel* gaan verklaren d.w.z. hij mag niet in de gebeurtenissen God's hulp of straf gaan zien, want dat betekent niets anders dan dat hij God's leiding onderwerpt aan menselijke maatstaven. Daarmee stelt hij zich tegenover de niet-gelovige automatisch bloot aan critiek. Zodra de gelovige iets in het wereldgebeuren, positief, als door God gewild, interpreteert, mag de niet-gelovige een verklaring van hem vragen van het negatieve, dat hij in de wereld ziet. Maar als de gelovige zich onvoorwaardelijk aan God's leiding toevertrouwt, behoeft hij niet tot bijgeloof zijn toevlucht te nemen; hij behoort dat ten minste niet.

Tussen twee haakjes, er zijn er wellicht onder U, die bijgeloof en geloof ongeveer hetzelfde zullen vinden, omdat beide in wezen irrationeel zijn, en inderdaad is het verschil niet altijd exact aan te geven, maar we mogen toch wel stellen dat er een essentieel verschil is.

Laat ik het nu maar zo zeggen: bijgeloof is het geloof in met het verstand niet te verklaren dingen, zonder dat dit geïntegreerd is in een groter geheel. Geloof is het geloof in allerlei voorstellingen, die samen een geheel vormen. Het geloof b.v. in het onheil dat een zwarte kat kan brengen, staat los van een levensbeschouwelijke visie en buiten elk metafysisch verband, terwijl het geloof in b.v. de wonderdaden van Christus is opgenomen in een groter geheel van Christelijke levensvisie. Deze formulering zal niet altijd de grens tussen beide nauwkeurig kunnen bepalen, maar geeft m.i. toch wel een wezenlijk verschil tussen beide weer.

En de niet aan concrete Godsvoorstellingen gelovende, als U wilt, de humanistischdenkende mens, hoe behoort hij te staan tegenover de onzekerheid in het leven? Wellicht kunnen we enige lering trekken uit nog een ander aspect van het verhaal over Solon en Croesus.

Bij Croesus n.l. bestaat het geluk van de mens in wat hij heeft, zijn rijkdom en bezittingen, zijn macht. Bij de door Solon genoemde voorbeelden bestaat het geluk in eerste instantie in wat ze zijn. Cleobis en Biton zijn de goede zoons van hun moeder,

Tellos is de goede burger van de stad Athene, die sterft voor zijn vaderland. Ik geloof dat we een vastheid in onze houding tegenover het leven op dezelfde wijze ook moeten vinden in wat we zijn, niet in wat we hebben. Niet door, zoals in de latere oudheid gepredikt werd door de Stoïcynen, van alles wat we hebben innerlijk afstand te doen. De Stoïcijn keerde zich van alles, wat hij in het leven had, of om het ook niet te kunnen verliezen. Een Stoïcijn hechtte aan niets, niet aan rijkdom, niet aan familie, niet aan vrouw en kinderen. Op deze wijze kon hij ongevoelig zijn voor het verlies daarvan. Als men zich niet aan iets hecht, doet het ook geen pijn als men het verliest. Op deze manier verwierf zich de Stoïcijn een onverstoorbaarheid, een „ataraxia”, zoals het Grieks zegt, die hem tegen alle slagen van het lot gewapend deed zijn. Maar dit was een vlucht, in feite is deze houding een gebrek aan levensaanvaarding, een egoïstisch op zich zelf en eigen gemoedsrust gericht zijn, dat onaanvaardbaar is.

Onaanvaardbaar, omdat juist in het op-zich-zelf-betrokken-zijn de oorzaak ligt van de angst voor het kwaad dat het leven brengen kan. De mens is stellig geneigd om alles op zich zelf te betrekken, maar daarom is die

houding nog niet noodzakelijk.

Integendeel, de mens, die zich richt op zijn „zijn” in de werkelijkheid, die zich als een klein deel verbonden voelt met het geheel, zal veel meer de mogelijkheid hebben het innerlijk evenwicht te verwerven dat nodig is om zonder angst te leven. Naarmate het individu steeds meer op zich zelf wordt aangewezen, neemt de kans toe dat het met angst wordt vervuld. Pascal vergelijkt ergens de mens met een rietstengel, zij het een denkende rietstengel. Zo broos is hij. De rietstengel denkt niet en kent als zodanig geen angst voor wat hem treffen kan. De mens denkt en kent die angst wel. Maar evenzeer als de rietstengel minder broos is in zijn natuurlijke omgeving, het rietveld, evenzeer is de mens minder broos in zijn natuurlijke omgeving, de menselijke gemeenschap. De primitieve mens werd beheerst door angst, maar als collectief, de moderne mens wordt beheerst door angst, maar als eenling. In de menselijke verbondenheid ligt de sleutel tot bevrijding van angst en van bijgeloof. Daarom was de Athener Tellos de gelukkigste mens, omdat zijn existentie was geïntegreerd in de gemeenschap, waartoe hij behoorde.

W. HOLTLAND.

wij blijven mens

Onze hand met meer dingen te vullen dan onze vuist kan bevatten; meer te willen omhelzen dan binnen het bereik van onze arm ligt en groter passen te willen nemen dan onze benen lang zijn, — dit is onmogelijk en monsterachtig. Niemand kan zich boven zichzelf en boven de mensheid uitheffen, want hij kan alleen zien met zijn eigen ogen en grijpen met zijn eigen handen.

Wij klimmen tevergeefs op stelten, want met de stelten aan moeten we toch onze benen gebruiken, en op de verhevenste troon zitten we toch op onze achterste. Wie van een mens een engel wil maken, doet deze mens geen dienst en hij is er niets meer waard om. Ik aanvaard dankbaar en van ganser harte wat de natuur ons geschonken heeft, verblijd mij erover en ben er trots op.

Het is belachelijk, ons leven als mens gering te achten. Want tenslotte is dit ons wezen, het is ons alles. Aan de mens te willen ontsnappen, is dwaasheid.

Michel de Montaigne

verantwoordelijkheid

's Mensen grootheid is zich verantwoordelijk te voelen. Verantwoordelijk voor zichzelf en voor kameraden die op hem bouwen. Hij houdt in zijn handen hun smart en hun vreugde. Verantwoordelijk voor wat er nieuw opgebouwd wordt, daar beneden, bij hen die nog leven. Hij moet daaraan deelnemen. En ook een weinig verantwoordelijk voor het lot van de mensen, al naar gelang van zijn arbeid. Hij maakte deel uit van die brede schare van wezens, die op zich nemen, brede gezichtseinders met hun loof te bedekken.

Mens zijn, — dat betekent, beknopt uitgedrukt: verantwoordelijk wezen. Het betekent: zich beschaamd te gevoelen ten overstaan van een ellende, waarmee men ogenschijnlijk niets heeft te maken. Het betekent trots te zijn op een overwinning, welke de kameraden hebben behaald. Het betekent dat men, terwijl men zijn steentje bijdraagt, beseft, dat men bijdraagt aan de bouw van de wereld.

Antoine de Saint-Exupéry

lezingen voor de radio

zo. 28 aug. VARA 9.45 uur W. C. Koppenberg: „De Status-zoekers”.

zo. 4 sept. VARA 9.45 uur Dr. W. Kraak: „Niet actueel?”

di. 6 sept. A.V.R.O. 16.15—16.30 uur A. L. Constandse: „Françoise Sagan als tijdsverschijnsel”.

zo. 11 sept. VARA 9.45 uur R. de la Rie: „De school waar je anders mag denken”.

zo. 18 sept. VARA 9.45 uur Mevr. D. Heroma Meilink: „De wijnpers”.

zo. 25 sept. VARA 9.45 uur P. H. Dubois: „Avonturen van het humanisme / De eeuw van Voltaire”.

BUITEN

Een goede vriend van ons heeft een graantje meegepikt van hetgeen men noemt de stijgende welvaart. Het Nederlandse Wonder of de (super)hoogconjunctuur. Tenslotte moet al dat geld, dat er verdiend wordt, toch ergens terecht komen. Wij staan allemaal min of meer in de drup, maar hij heeft een plaatsje, waar een klein straaltje naar beneden siepelt. Dat vangt hij dankbaar op en aangezien het net iets meer is dan hij opkan, heeft hij iets bespaard en volgens de verlangens van de regering bezit gevormd.

Het is nog niet zo gek veel, een vaatje mis-schien, maar zeker nog lang geen ton. Niet-temin beleeft hij er grote vreugde aan. Hij is er het levende voorbeeld van, dat de staatssecretaris voor de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en de bezitsvorming groot gelijk heeft, wanneer hij zegt, dat bezit het zelfgevoel versterkt. In droeve ogenblikken, als hij gekweld wordt door zorgen of bes-peurt, dat zijn goede vrouw toch niet pre-cies is, wat hij er vijfendertig jaar geleden van verwacht had, troost hij zich met de ge-dachte, dat alles dan misschien niet altijd gaat, zoals hij wil, maar dat hij in elk geval dat vaatje nog heeft.

Maar een aardig saldo op bank of spaarbank geeft op den duur toch niet voldoende be-vrediging. Misschien was het bezit van geld vroeger op zichzelf wel aardig, toen men onder zijn bed een met ijzer beslagen kist vol ridders, dubloenen of dukaten had staan, die men op een regenachtige zondag op zijn gemak ging natellen. Tegenwoordig ont-vangt men van tijd tot tijd een flutterig papiertje, waarop staat, dat uw saldo thans f. bedraagt. Nou ja, daar is weinig vreugde aan te beleven, want men kan zo'n papiertje moeilijk voor het raam plakken of de inhoud er van op feestavonden gaan voordragen.

Onze vriend had dan ook al geruime tijd bedacht, wat hij met zijn spaarduiten zou gaan doen. Hij zou niet gaan speculeren, want in 1929 was hij al een volwassen man. Hij zou het ook niet oppotten voor zijn erf-genamen, want hij had van Multatuli ge-leerd, dat de ware vreugde pas ontstaat bij het snijden van de padi, die men zelf ge-zaaid heeft. Hij had geen behoefte om een kous vol te stouwen met het oog op de oude dag.

Neen, hij zou zich een stuk natuurschoon verschaffen. Zijn ganse, reeds gevorderde, leven had hij doorgebracht in een stad, waar hij zich met 5000 medeburgers op één vier-kante kilometer moest zien te vermaken. Maar hij wist, dat er in de wereld streken zijn, waar gras groeit en bomen ritselen in de wind, waar vogels zingen en van tijd tot tijd de maan te zien is. En daar wilde hij heen.

Dus zocht hij, niet te ver van de stad, waar zijn welvaartsstraaltje nog steeds naar be-neden kwam, een stuk grond met gras en bomen en vogels en een maan. Het bleek hem, dat vóór hem enige tienduizenden, die al langer onder straaltjes en stralen hadden gestaan, op dezelfde gedachte waren geko-men en dat de omgeving van de stad dus

vrijwel bezet was. Maar ergens bleek toch nog een hoekje vrij. Dat kocht hij. En op zijn vrije dagen trok hij naar buiten en liep zijn grond op en neer, zijn eigen grond. Gras, dovenetel, paardestaarten, lijsterbes-sen, berken, alle kruid- en houtachtige ge-wassen waren van hem.

Toen de produktiviteit maar niet ophield met stijgen en hij op nieuw van tijd tot tijd papiertjes met steeds grotere getallen van zijn bank ontving, besloot hij op zijn grond zijn huis te laten bouwen. Weliswaar was zijn bezit niet toereikend om meer dan een flinke schuur te laten zetten, maar er zijn genoeg instellingen, die de betaling van een huis op prettige wijze willen regelen en er kwam een huis. Het was, wie zou daar nog aan twifelen, een bungalow.

De bomen werden nu ijlings omgehakt en de paardestaarten verwijderd. In de plaats daar-van kwamen een gazon en een border. In deze verbeterde natuur zongen de vogels mooier dan ooit en 's morgens kwetterden zij dankliederen op het kozijn van de slaap-kamer.

De getijden kwamen en gingen. Des avonds ontvlood onze vriend het stad- en straatge-woel en koos een ruimer baan. Dan schof-felde en harkte hij, plantte en plukte bloe-men, zat op zoete zomeravonden te mijmeren in zijn tuin en als de regen tegen de ruiten sloeg of de sneeuwvlokken in de stilte neer-daalden, legde hij een stuk stam van een der omgekapte bomen in zijn open haard. Kortom, hij had de vervulling des levens gevonden.

Omdat echter niets volmaakt is op deze aarde, kwam hij na verloop van tijd tot de ontdekking, dat zijn bungalow met omge-ving één gebrek had. Soms werd hij zenuw-achtig van het aanhoudende vogellawaai, van het stomme groen en van het eeuwige ruisen van de nachtwind door de boomtop-pen. Dan dacht hij met heimwee aan kner-pende trams en gierende auto's, aan ge-asfalteerde straten en neonlichten en dichte massa's schuifelende voetgangers.

Daar vluchtte hij dan heen. En als hij er was genoot hij van de gedachte, dat hij buiten woonde en opgenomen was in de natuur. Met een gevoel van grote dankbaar-heid reisde hij weer terug en keek bij de flakkerende vlammen van het open haard-vuur na hoe laat de autobus naar de stad vertrok.

H. H.

Waar een teveel is voor de borden
en overdaad voor ieders dis,
daar zal veel meer gehongerd worden,
dan waar één brood voor allen is.

Laat aarde's rijkdom aan de rijken
en oefen U in 't oog der naald;
er zijn niet zulke koninkrijken,
waarvan de Dood de vorst niet haalt.

Jac. van Hattum.